

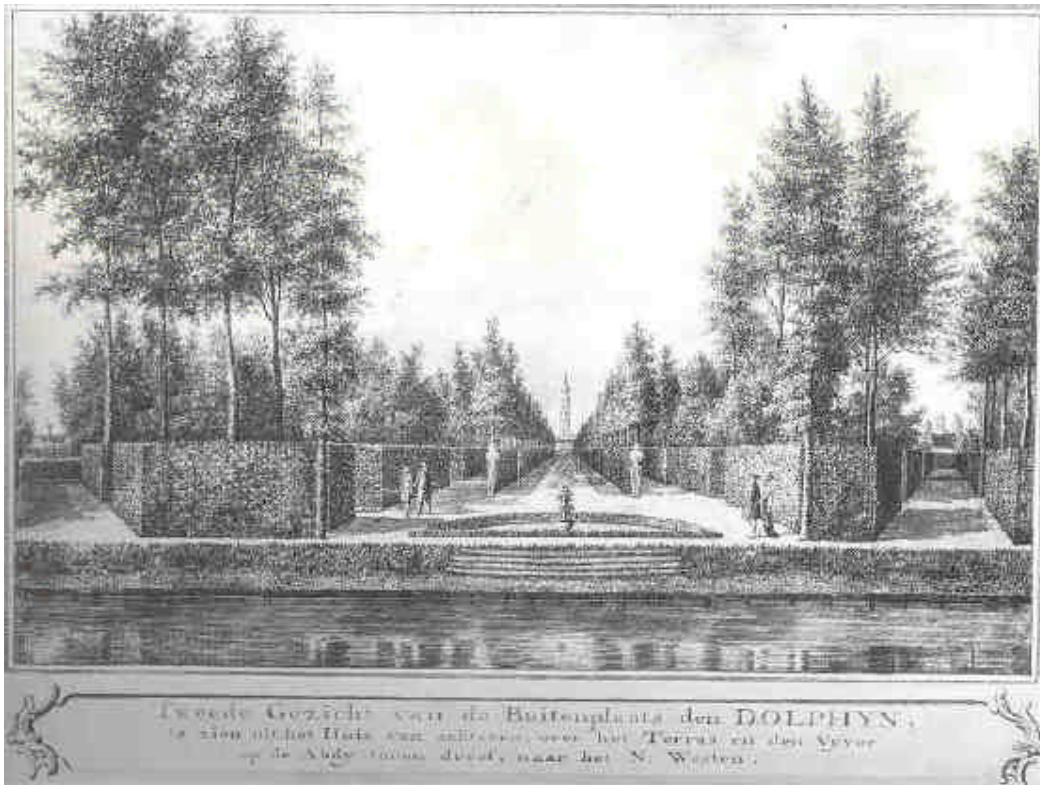
DEN DOLPHYN. DE RECONSTRUCTIE VAN EEN TUINPLATTEGROND.

Luurd Reinders

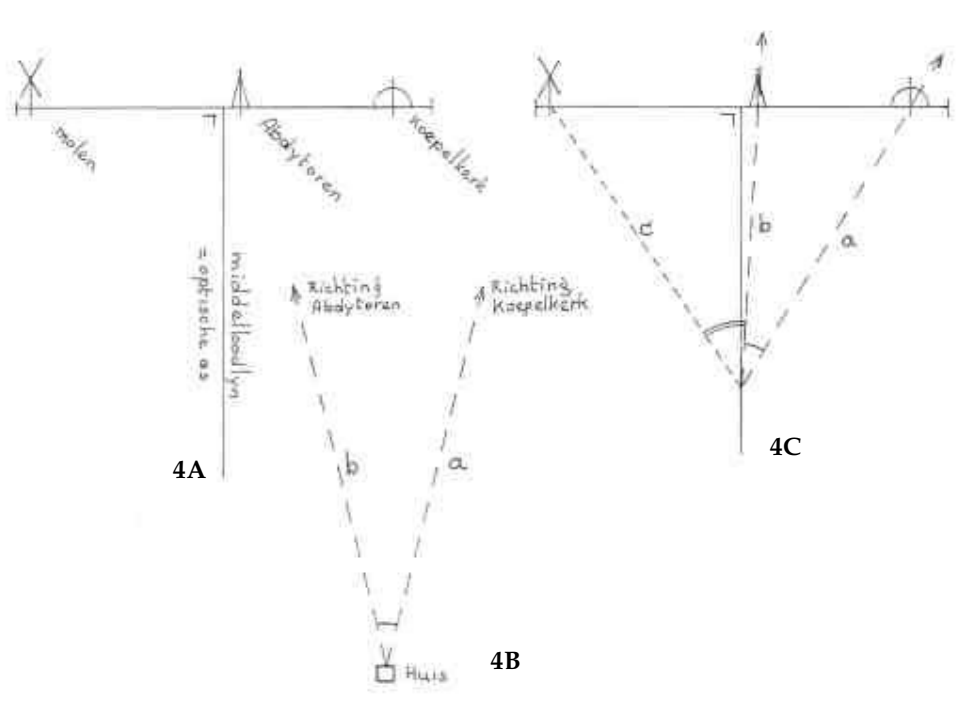
In de twee publicaties over de tekenaar Jan Arends (1738–1805) van de hand van respectievelijk Van den Broeke en Van der Wijck wordt een aantal door Arends getekende buitenplaatsen op Walcheren behandeld. (Zie ook de boekbespreking verderop in dit Bulletin)

Bij veel van die buitenplaatsen is tevens (oud) kaartmateriaal afgedrukt, waarbij de buitenplaats Poppermeden Ambacht er duidelijk uitspringt. Er is niet alleen een ontwerp-tekening van de tuin van de hand van de toenmalige eigenaar, Daniel Radermacher (1763), maar ook een kaart van de uitgevoerde tuin, gemaakt door de landmeter J.J. de Freytag (1772, schaal 1:600 = 1 voet op 50 roeden). Van deze laatste kaart maakte Arends een tweetal kleinere kopieën (1772, schaal 1:1440 = 1 duim op 10 roeden). Hierdoor was het mogelijk de plaatsen waar de tekeningen waren gemaakt te lokaliseren, zodat een goed inzicht werd verkregen in de hele opbouw van de tuin. Wat tevens opviel was, dat de tekeningen precies overeen kwamen met de kaart; ze waren met “fotografische” nauwkeurigheid vervaardigd. Dat duidt er op, dat Arends goed overweg kon met de regels van de perspectief, maar het kan bijna niet anders dan dat hij ook met tekenhulpmiddelen zal hebben gewerkt.

Vanaf de renaissance kwamen er vele soorten van deze hulpmiddelen in gebruik, zoals het tekenraam met dradenraster en vizier, evenals de camera obscura, eerst als eenvoudige “gaatjescamera” (pinhole camera). Later werd het gaatje vervangen door een enkelvoudige lens, waardoor het beeld helderder werd. Om het beeld horizontaal te krijgen werd boven het objectief een spiegel geplaatst onder een hoek van 45°. Ook kwamen allerlei mechanische apparaten in gebruik. Veel tekenaars en schilders maakten van zulke hulpmiddelen gebruik, zoals bijvoorbeeld

Afb. 3: Tweede Gezicht.

Afb. 4: Grafische bepaling richting linker-as.

Canaletto (1697-1768), terwijl Joshua Reynolds (1723-1792) zelfs een in boekvorm opvouwbare camera obscura bezat.

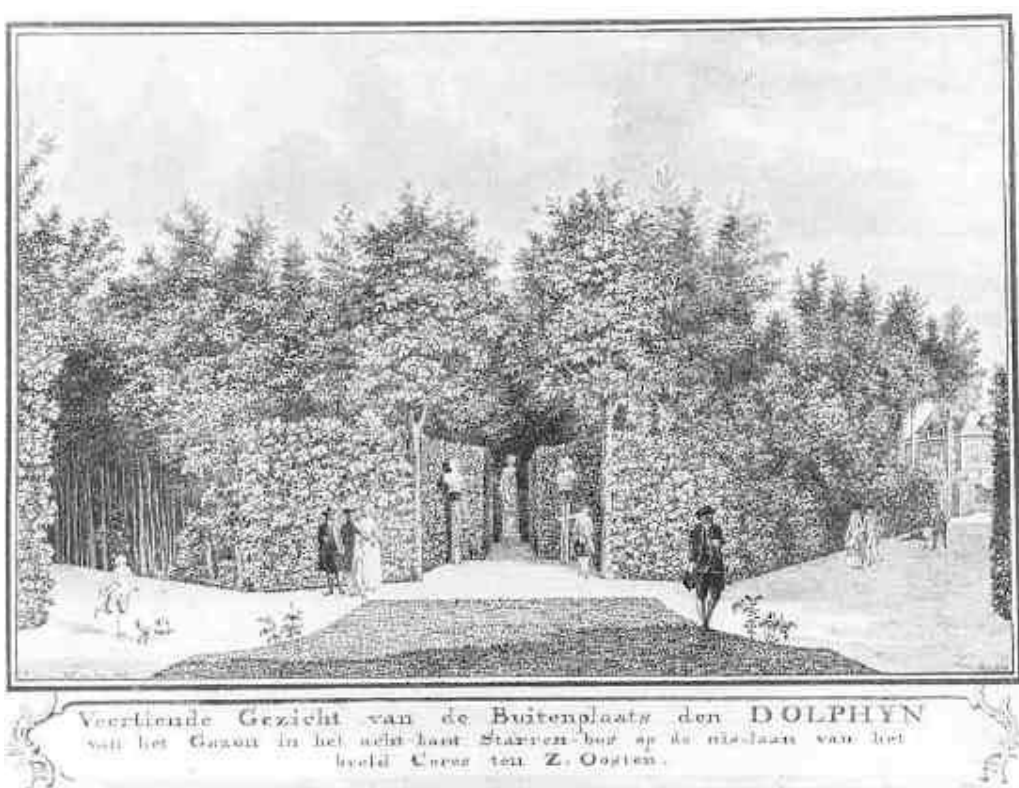
De meest uitvoerige serie tekeningen, die Arends van de Walcherse buitenplaatsen maakte, is die van de buitenplaats "Den Dolphyn", gelegen aan de zuidkant van Middelburg. Het betreft een twintigtal, in de jaren 1772-1779 vervaardigde, "Gezichten", waarvan een enkele in duplo. Helaas zijn het 5^e, 15^e, 17^e en 18^e Gezicht niet teruggevonden. Jammer genoeg ontbrak ook een plattegrond van de tuin, reden om met behulp van de tekeningen en oude kaarten een poging te wagen de plattegrond te reconstrueren. Geen van de in beide boeken opgenomen kaarten van de omgeving bleek bruikbaar als basis. Uitkomst bracht een tweetal op het Zeeuws Archief aanwezige kadastrale kaarten uit 1822, namelijk een overzichtskaart 1:10.000 van Middelburg en omgeving (afb. 1) en een detailkaart van 1:2500, waarop de kavelgrenzen van Den Dolphyn waren aangegeven. (Afb. 2) Deze laatste kaart werd 2½ keer vergroot tot 1:1.000 en als werkkaart gebruikt. (Afb. 15)

Om enige structuur in de plattegrond te krijgen werd eerst het *Tweede Gezicht van de Buitenplaats den DOLPHYN, te zien uit het Huis van achter over het Terras en den Vijver op de Abdy toren dreef, naar het N: Westen* bewerkt. (Afb. 3) Hierop is een patte d'oeie te zien, met op de horizon drie objecten; van links naar rechts: een molen, de Abdijtoren (Lange Jan) en de koepel met lantaarn van de Oostkerk. Daar op de overzichtskaart het Huis, de Abdijtoren en de Koepelkerk zijn aangegeven, konden dus de beide rechter zichtlanen op deze kaart worden ingetekend. (Afb. 1, lijnen a en b) Overgebracht op de werkkaart blijkt de middenas van de patte d'oeie, richting Abdijtoren, precies langs de noordoostgrens van de kavels 259 en 260 te lopen in de richting van een bocht in de Segeersweg. Dit stemt ook overeen met wat op het Negentiende en Twintigste Gezicht is te zien.

Nu nog de richting van de linker-as van de patte d'oeie. Als we de tekening als foto beschouwen, kan dat rekenkundig, maar grafisch is gemakkelijker. (Afb. 4) Hierbij zijn de drie objecten op de horizonlijn

Afb. 5: Dertiende Gezicht.

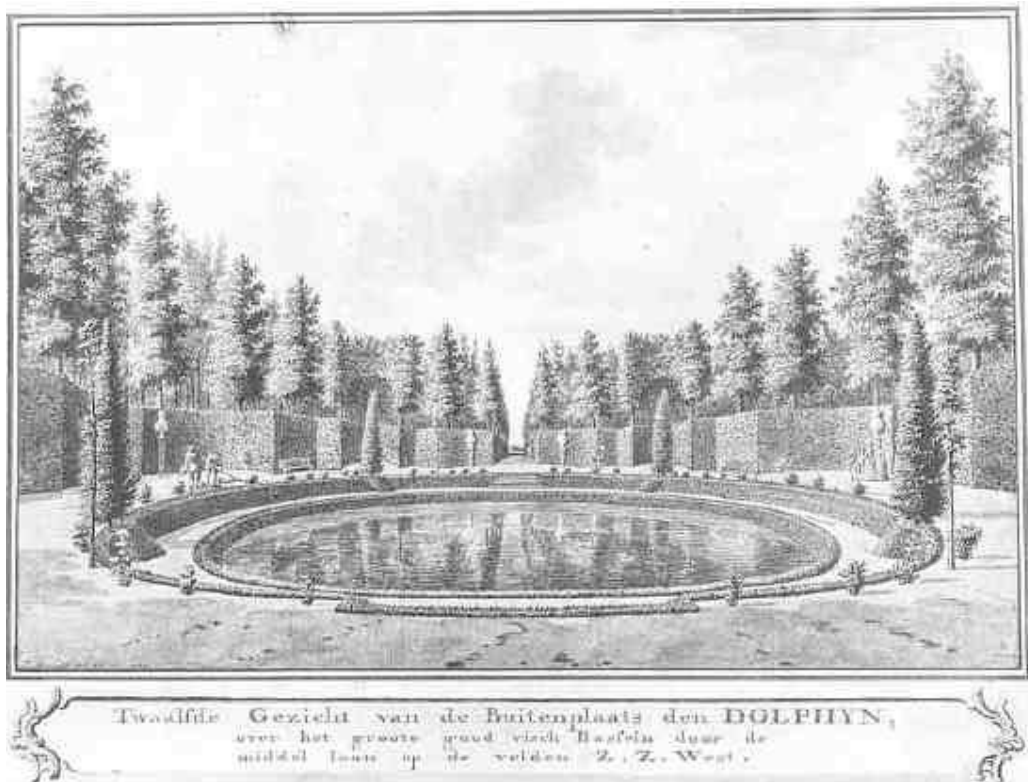

Afb. 6: Veertiende Gezicht.

weergegeven. Aangenomen is dat de optische as loodrecht op het midden van de horizonlijn staat. (Afb. 4A). Op de overzichtskaart is de hoek Toren-Huis-Koepel te vinden. (Afb. 1, lijnen a en b, en afb. 4B). Door 4A op transparant tekenpapier te tekenen kan deze figuur zodanig over 4B geschoven worden, dat de Abdijtoren op de overeenkomstige zichtlijn terechtkomt, de Koepel op de andere lijn en dat de optische as door het hoekpunt gaat. (Afb. 4C). Nu is de stand van het tekenvlak t.o.v. de werkelijke situatie vastgelegd en kan de richting naar de molen op de kaart worden ingetekend: afb.1, lijn c. De linker zichtas blijkt in de richting van een molen op één van de bolwerken te lopen. Dit kan dan niet de molen De Hoop op het Vlissings Bolwerk zijn, zoals Van den Broeke vermoedt, doch de molen De Koning op het oostelijk daarvan gelegen Bolwerk dat thans onder het kanaal verdwenen is. Ook om een andere reden kan het niet het Vlissings Bolwerk zijn want dan hadden we twee molens moeten zien, n.l. ook nog de snuifmolen Johanna. Beide molens staan namelijk vrijwel op één lijn met het Huis Den Dolphyn. (Afb.1, lijn d) Nu zijn die twee molens verscholen achter het gebladerte rechts van de molen De Koning. Bestudering van de kaart laat zien dat het zuidoostelijke hoekpuntje van kavel 259 iets is afgerond. We mogen veronderstellen, dat dit is gedaan om, mede door het weggappen van wat hout, een vrij uitzicht op de molen De Koning te krijgen en te houden. Op het Tweede Gezicht is ook te zien, dat de linker as c van de patte d'oe vrij kort is en waarschijnlijk eindigt bij de grens van de kavels 259/260. Met de lokalisering van de patte d'oe ligt nu een deel van de hoofdstructuur vast.

De volgende stap gaat naar het Dertiende en Veertiende Gezicht, waarop delen van een *acht-kant* zijn te zien. (Afb. 5 en 6) Deze achtkant is terug te vinden op het Tweede Gezicht in de zichtlaan op de Oostkerk. Daar is op tweederde à drievierde van de lengte een donker vlakje te zien, dat vrijwel zeker het centrale grasperkje van de achtkant is.

Op het Dertiende, evenals op het Veertiende Gezicht zijn drie lanen te zien.

Afb. 7: Twaalfde Gezicht.

Afb. 8: Negentiende Gezicht.

Op het Dertiende Gezicht is links een zichtlaan op de Oostkerk getekend, dan een korte as op den Berg en Tent en rechts een berceau. Op het Veertiende Gezicht links een berceau, dan de nis-laan van het beeld Ceres en rechts het Huis. In overeenstemming met de vorm van het grasperkje (een vierkant met ingeschulpte hoeken) moeten we concluderen dat de berceau rechts op het Dertiende Gezicht dezelfde is als die links op het Veertiende Gezicht. De zichtas op de Koepelkerk en die op het Huis lopen dan in elkaars verlengde en is dezelfde als de rechter-as op het Tweede Gezicht.

Nu nog de plaats van de achtkant op de as. Zoals gesteld ligt die op de achterste helft van de zichtas. Door nu met een achtpunt over de as te gaan schuiven komt één poot onder een kleine hoek vrijwel langs de grens van de kavels 259-258-257 te lopen. Door de richting van deze poot daaraan aan te passen ligt de plaats van de achtkant vast en kunnen den Berg en Tent, Berceau en de nis-laan van het beeld Ceres ingetekend worden.

Nu is ook het Twaalfde Gezicht over het groote goud visch Bassein door de middel laan op de velden Z.Z.W., revers van het dertiende, gemakkelijk in te tekenen. (Afb. 7)

Er blijven nog twee lanen van de achtkant over. De laan tegenover de berceau kan ook een berceau geweest zijn, maar met de zichtas tegenover Ceres zou wel eens meer aan de hand geweest kunnen zijn. Deze gaat namelijk over het beeld van Juno (Twintigste Gezicht) heen en verder in de richting van het *Negentiende Gezicht*, te zien op de voor stad langs de *Segeersweg uit het cabinet of laantje van het marmere beeld Juno* (afb. 8) en ziet dan verder uit op de Segeersmolen op het gelijknamige Bolwerk. Het zijn dan niet, zoals Van den Broeke vermoedt, de wieken van de snuifmolen Johanna of van molen De Koning. Aan te nemen valt, dat dit uitzicht op één van de niet teruggevonden Gezichten moet hebben gestaan.

Afb. 9: Eerste Gezicht.

Afb. 10: Agste Gezicht.

Dan is er nog de zichtas op het *Eerste Gezicht*, te zien uit het Huis over het plein, naar het Z:Oosten en het *Agste Gezicht* zynde het revers van het eerste, te zien van het Z.Oosten over de *Vyver en Voorplein* op het Huis van Voren. N. West zyde. (Afb. 9 en 10) Deze as staat niet loodrecht op de voorzijde van het huis, c.q. in het verlengde van de abdijtorendreef, maar is meer naar het zuiden gedraaid (zie de stand van de leuning van de bordestrap). De precieze richting kon niet worden bepaald en is nu getekend evenwijdig aan de grens van kavel 254. Op het *Eerste Gezicht* zien we op de achtergrond links een prieel en rechts een tweetal daken. Van den Broeke vermoedt dat de bouwsels omgewisseld moeten worden, maar ook in spiegelbeeld zijn ze dan nog niet te lokaliseren. Wellicht heeft het prieel bij de zuidpunt van kavel 254 gestaan en behoren de daken bij een tweetal schuurtjes.

Het *Derde*, *Tiende* en *Elfde Gezicht* horen bij elkaar. (Afb. 11,12 en 13) Op het *Derde Gezicht* zijn parterre en grand canal precies in elkaars verlengde getekend. Dat klopt wel met de overzichtskaart, maar niet met de detailkaart (kavel 84). Daar staat het kanaal erg scheef getekend. Dit kan zeer wel het gevolg van een meetfout geweest zijn. Het grand canal is daarom aan de kant van de verbreding 2 meter naar links gedraaid. Nu klopt het wel en komt de as van het kanaal precies midden op de zijkant van het huis uit. Ook komt de richting van het kanaal nu beter overeen met de richting van de zijkanten van het brede deel van kavel 84.

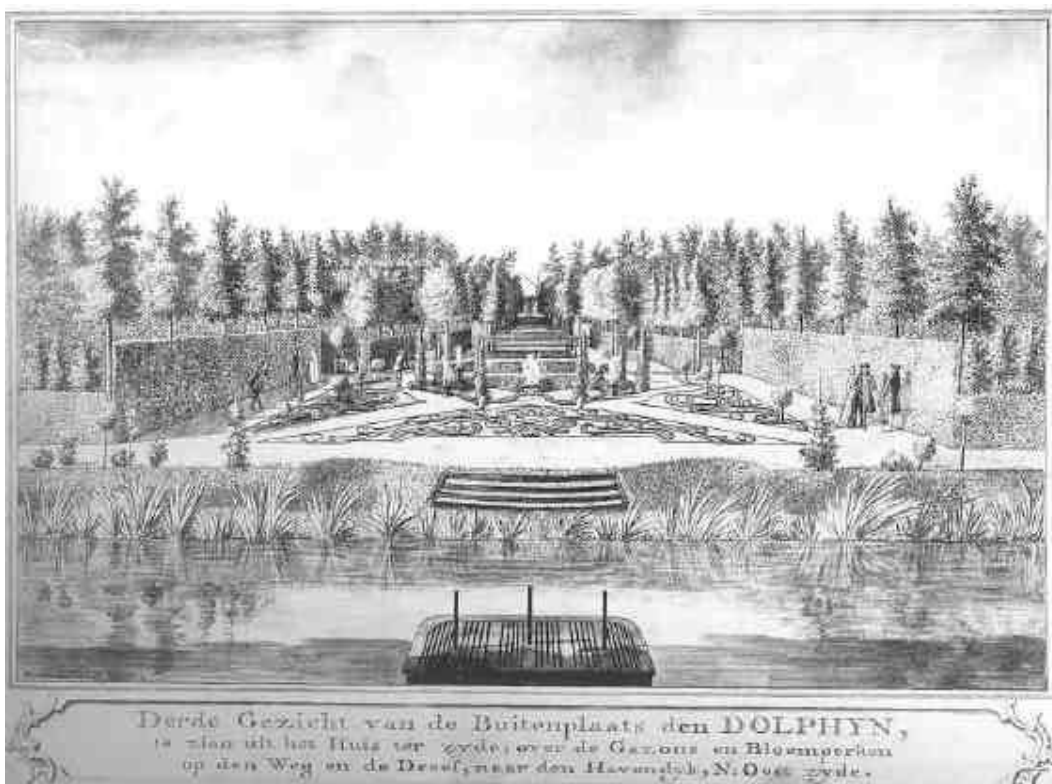
Rest nog het *Zestiende Gezicht* waarin gesproken wordt van een *klein goud visch kommetje*. (Afb. 14) Dat is op een topografische kaart van 1912 nog te zien, maar dan is het Huis inmiddels al afgebroken en het *groot goud visch Bassein* gedempt.

Hiermee ligt de hoofdstructuur van de tuin vast en kan de rest van de *Gezichten* eventueel ingetekend worden. Alleen de omschrijving van het *Zestiende Gezicht* was, behoudens het *klein goud visch kommetje* te vaag om te lokaliseren.

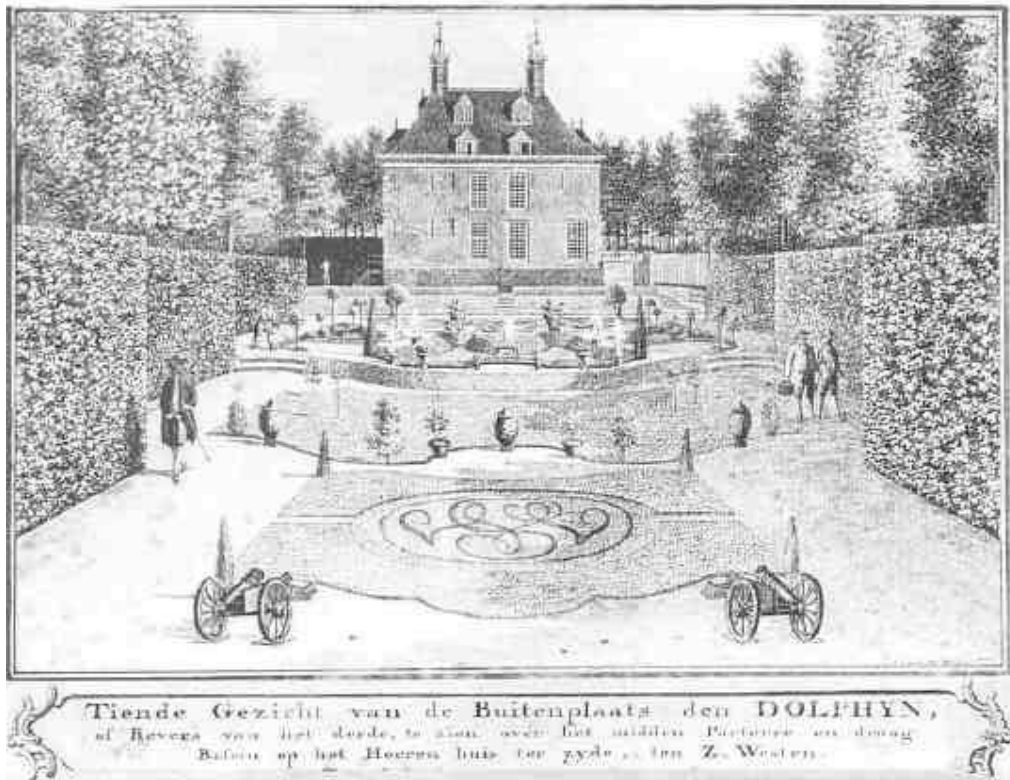
Bron: CASCADE, Bulletin voor tuinhistorie, 13e jaargang (2004), nr. 2
Copyright: Luurd Reinders

Op de plankaart zijn de plaatsen en de richtingen weergegeven, vanwaar de Gezichten zijn gemaakt. (Afb. 15)

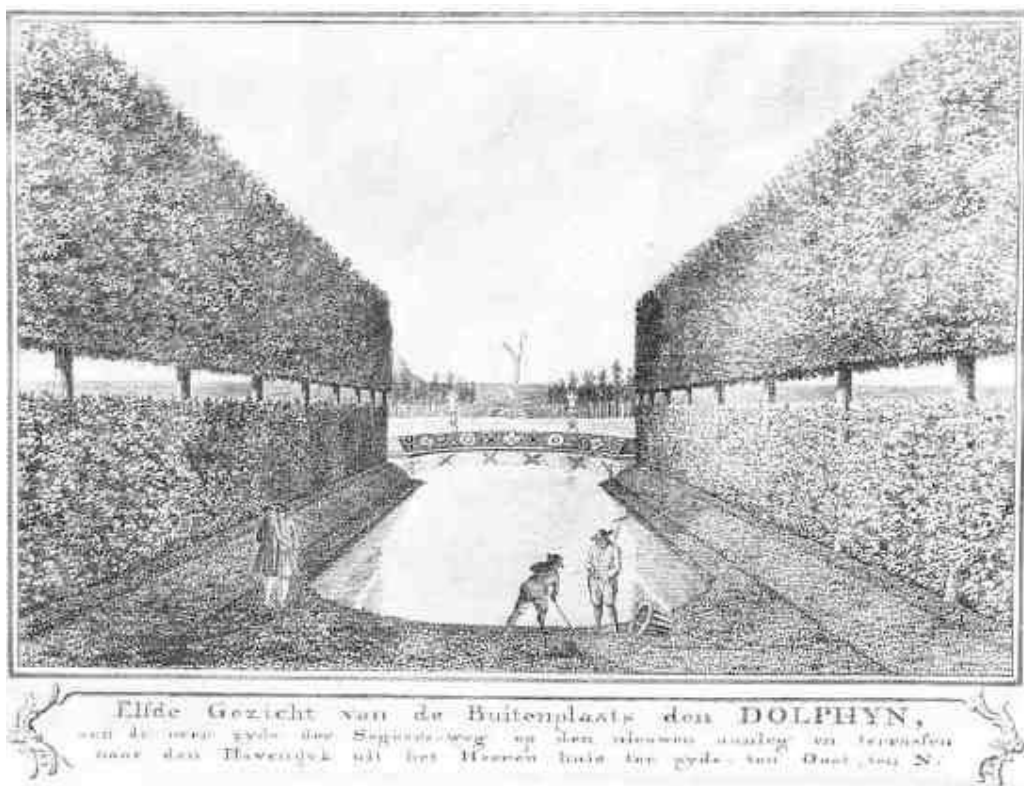
Het zo gereedgekomen werkstuk kan natuurlijk niet bogen op een volledige betrouwbaarheid maar geeft wel een beeld van de hoofdstructuur van de tuin. Het enige wat we er verder van kunnen zeggen is, dat kaart en tekeningen niet met elkaar in tegenspraak zijn en dat is dan het meest haalbare.

Afb. 11: Derde Gezicht.

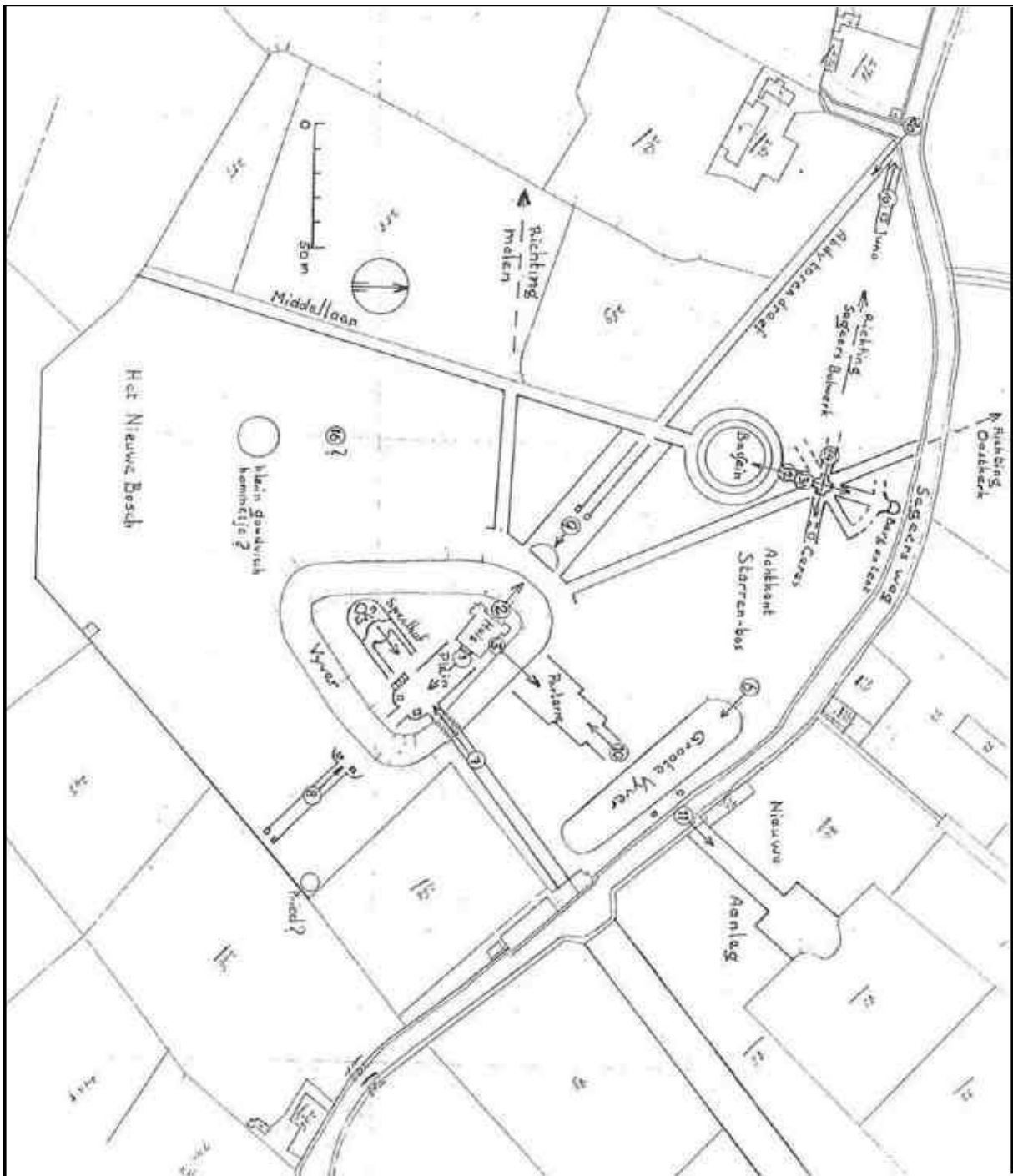
Afb. 12: Tiende Gezicht.

Afb. 13: Elfde Gezicht.

Afb. 14: Zestiende Gezicht.

Afb. 15: Reconstructie hoofdstructuur Den Dolphyn.

Lijst van tekeningen.

Eerste Gezicht [van de Buitenplaats den DOLPHYN], toebehoorende de Hr. Gecommitteerde Raad Mr. WILHEM SCHORER J: A: F: te zien uit het Huis van voren over het plein, naar het Z: Oosten.

Tweede Gezicht [], te zien uit het Huis van achteren, over het Terras en den Vyver op de Abdy toren dreef, naar het N: Westen.

Derde Gezicht [], te zien uit het Huis ter zyde, over de Gazons en Bloemperken op den Weg en de Dreef, naar den Havendyk, N: Oost: zyde.

Vierde Gezicht [] te zien uit de Portyke, over den Speelhof de Brug en de Op ry dreef, naar den Havendyk, N: Oost zyde.

Sesde Gezicht [], zynde het revers van het vyfde Gezicht, te zien over den groote Vyver, op het groot Terras, naar het Zuyden.

Sevende Gezicht [], zynde het revers van het vierde, te zien van de Brug op de Portike en Tent in den Speelhof, Z. West zyde.

Agste Gezicht [], zynde het revers van het eerste, te zien van het Z. Oosten over de Vyver en Voorplein op het Huis van Voren. N. West zyde.

Negende Gezicht [], of Revers van het tweede, te zien van het plein der abdytoren dreef over de vyver op het terras en Heeren Huis van achteren ten Z. Oost zyde.

Tiende Gezicht [], of revers van het derde, te zien over het midden Parterre en droog Bassein op het Heeren huis ter zyde, ten Z. Westen.

Elfde Gezicht [], aan de overzyde der Segeersweg op den nieuwen aanleg en terrassen naar den Havendyk uit het Heeren huis ter zyde ten Oosten, ten N.

Twaalfde Gezicht [], over het groote goud visch Bassein door de middellaan op de velden Z. Z. West.

Dertiende Gezicht [] of revers van het twaalfde, te zien op den Berg en Tent ten N. Oosten ten Noorden.

Veertiende Gezicht [] van het Gazon in het acht-kant Starrenbos op de nis-laan van het beeld Ceres ten Z. Oosten.

Zestiende Gezicht [] uit het Noten-Bome Cabinet, op het drie-zicht, naar het klein goud visch kommetje, in het nieuwe bosch.

Negentiende Gezicht [], te zien op de voor stad langs de Segeersweg uit het cabinet of laantje van het marmere beeld Juno.

Twintigste Gezicht [], of revers van het negentiende te zien van de Segeers weg op de laan van het heeren Huis van achteren en op het zyd laantje en beeld Juno.

Met dank aan de eigenaar van de tekeningen voor het beschikbaar stellen voor publicatie.